لیستێک لە تاوانەکانی دەسەڵاتی پاشایەتی-مەنارکی ئیمبپراتۆری بەریتانیا لەژێر هەژموونی شاژنە ئەلیزابێسدا.. کەژاڵ حەمەڕەشید

نەخشەکەی کیشوەری ئەفریقا پێمان ئەڵیت کە دەسەڵاتی پاشایەتی بەریتانیا (مەنارکی) لە هەر ووڵاتێکی ئەو کیشوەرەدا چاوی بڕیوەتە بەنرخترین سەروەت و سامانی سروشی ئەو ووڵاتانە. ، هەر لە ئاڵتون و نەوت و مس، ئەلەمنیۆم، ئەڵماس، گازی سرووشتی، ئاسن، پەموو، هەتا دەگات بە قاوە، چا، خووری و سامانە سرووشتیەکانی تر. بە بەدەستهێنانی ئەو سامانە گرانبەهایانە پرۆسەی خوێناوی لە هێرش و داگیرکاری (کۆلۆنیالی) بەڕێخست کە قووربانیەکانی گیانی ملیۆنان مرۆڤ بووە بەجگە لە تۆمارکردنی مێژوویەکی پڕ تراجیدیاو تراوما لە ژیانی لایەک لە دانیشتوانی گۆی زەوی.

دزی و تاڵانی ئینگلیزەکان لە ووڵاتی هندستان لە نێوان ١٧٦٥-١٩٣٨ مەزەندەکراوە بە ٤٥ ترلیۆن پاوەند. ئەوەندەیان تاڵانی کردبوو هیندیەکان بە زمانی خۆیان پێیان دەووتن (تاڵانچی-Looter) تا وای لێهات ووشەی Looter چووە ناو زمانی ئینگلیزیەوە.

هەر لە ساڵانی داگیرکاری هندستاندا ساڵی ١٩٤٣ بە سیاسەتی تینوو برسیکردن لە بەشی ڕۆژهەڵاتی هندستان کە بەنگلادیشی ئێستایە، نزیک بە 2.1 بە 3.8ملیۆن بەنگالی گیانیان لەدەستدا.

تەنها نازیەکان نەبوون کە کەمپی قڕکردن-کۆمەڵکوژیان درووستکردبوو، ئینگلیزەکانیش لە کینیاو باشووری ئەفریقا لەو کەمپانەیان درووستکرد بوو.

شاژنە ئەلیزابێس تەمەنی ٢٥ ساڵ بوو کە بەریتانیا جەنگێکی وەحشیانەی بەرامبەر کینیا بەرپاکرد لەپێناو پاراستنی ئەو سیستمە ڕاستیەدا کە لەوێ دایان مەزراندبوو. سەدان هەزار کەس لە خەڵکی ڕەشپێستی کینیا ڕاپێچی کەمپەکانی قڕکردن و توانەوە-(کۆنسەنترەیشن کەمپ) کردو لەناویان بردن، لەو دەمەدا کە چەرچڵ سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا بوو دەیوت کینیا خاکەکەی بەپیت و دەوڵەمەندە دەبێت هەر بە سپی پێست بێت.

ساڵی ١٩٥٢ شاژن ئەلیزابێش سەردانی کینیای کرد، شەش مانگ دواتر ئۆپەراسیۆنی کۆمەڵکوژی و سەرکوتکردنی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانی کینیا کە بە بزووتنەوەی (ماو ماو Mau Mau) ناسرابوو و لەدژی داگیرکاری بەریتانیا سەریهەڵدابوو دەستیپێکرد. لەو قەتڵوعامەدا ٩٠،٠٠٠کەس لەسێدارەدران، سەدان هەزار بۆمب بەکارهێنرا، ٤٢٠،٠٠٠ کەسی کینیا بەر تۆپباران کەوتن، ملیۆن و نیوێک خرانە کەمپەکانی قڕکردن-لەناوبردن.
هەروەها لەباشووری ئەفریقا کەمپی قڕکردنیان درووستکرد لە دەورانی جەنگی ناسراو بە جەنگی بۆر،-Bore War لەویدا کە دانیشتوانی باشووری ئەفریقا لەدژی ئیمپریالیزمی بەریتانی دەجەنگان.
ئەم گەمی خوێن و جینۆسایدانە ئامانجەکەی داگیرکاری و دزینی سامانە بەنرخەکانی ئەو ووڵاتانە بوو.
ئەڵماس/دایمۆندی کۆهینور گرانبەهاترین ئەڵماسە لە جیهاندا. ئەو ئەڵماسە عەیارە ١٠٩یە کێشی ٢١.٦ گرامە پێکهاتەیەکی سەرەکی تاجەکەی سەری شاژنەو لە ئەفریقاوە دزراوە،
هەروەها نقێم/لوئلوئە بەنرخەکەی تاجەکەی سەری شاژن عەیاری ٥٣٠ لە ئەفریقاوە هێنراوە/دزراوەو بە ئەستێرە گەورەکەی ئەفریقا ناسراوە، نرخەکەی مەزەندەدەکرێت بە ٤٠٠ ملیۆن دۆلار.
کاتێکیش کۆلایەتی هەڵوەشایەوە لە ١٨٣٤دا، لەجیاتی قەرەبووکردنەوەی کۆیلەکان، لە بڕیارێکی شەرمهێنەردا بەریتانیا ٢٠ملیۆن پاوەند قەرەبوو ئەدات بە خاوەن کۆیلەکان بە قەرەبووکردنەوەی لەدەست چوونی دامودەزگاکانیان.
هەر لەسەردەمی شاژندا، ١٩٤٨-١٩٦٠ ئینگلیزەکان جەنگ و هێرشیان دەستپێکرد بەسەر ووڵاتی(Malaya یان مالی) بەئامانجی تاڵانکردنی کانزاکانی وەک مس، تەنەکە، لاستیک، و ..هتد. بۆ ئەم مەبەستە گازی ژەهراوی (ئۆرەنج ئەیجنت) یان لە ئاسمانەوە ڕشت بەسەر خەڵکەکەدا و لە ئەنجامدا زیاتر لە ملیۆن کەس گیانیان لەدەستدا. دواتر ئەمریکاش وانەی لەم کارەی بەریتانیا وەرگرت و هەمان تەکنیکی کوشندەی بەرامبەر گەلی ڤێتنام بەکارهێنا.
لە ساڵی ١٩٥٠-١٩٥٣ زیاد لە ٨٠،٠٠٠ سەربازی بەریتانی نێردران بۆ کۆریا بۆ یارمەتیدانی سوپای ئەمریکا لە قەتڵوعامکردنی نزیک بە ٤ ملیۆن کەسدا.
١٩٥٣ کاتێک گەیانا لە پرۆسەیەکی دیمۆکراتیدا سەرۆکی خۆی هەڵبژارد، بەریتانیا بە فەرمانی چەرچڵ ئەو حکومەتە هەڵبژێردراوەی ڕاماڵی و سووپاو کەشتی جەنگی لەوێ دامەزراندو کاری تەواوی دامەزراوەکانی گەیانای ڕاگرت و هەوڵی سەربەخۆیی ئەو ووڵاتەی لەبەین برد.

١٩ی ئەگەستی ساڵی ١٩٥٣ بەریتانیا ڕا بەرایەتی کۆدەتاکەی ئێرانی کرد بۆ لابردنی دکتۆر محەمەد موسەدەق کە لە پرۆسەیەکی دیموکراتیدا هەڵبژێردرا وەک سەرۆک وەزیران، ئامانج لەم کودەتایە لەبەینبردنی دۆخی دیموکراسی و بوژانەوەی ڕژێمی شاهنشایی ئێران بوو.

١٩٦٢-١٩٧٠ جەنگێکی ڕانەگەیەندراو/نهێنی لە یەمەن هەڵگیرساندبوو کە ٢٠٠،٠٠٠ قوربانی لێکەوتەوە. ئێستاش بەریتانیا چەک دەدات بە سعودیەو هانی ئەدات و چاودێری هێرش و بۆردومانەکانی سعودیە دەکات بەسەر یەمەن.

پەرلەمانی باریتانیا لەدەورانی تونی بلێردا ڕەزامەندیدا بەبڕیاری هێرشکردنە سەر عێراق کە بووەهۆی کوژرانی سەدان هەزار کەس و دواتریش بووە هۆکاری سەرهەڵدانی داعش.

بەریتانیا ڕۆڵی سەرەکی بینیوە لە دابەشکردنی کوردستان و لە پەیمانەکانی لۆزان و سایکس بیکۆداو ئێستاشی لەسەر بێت بەریتانیا ڕۆڵی گەورەی هەیە لە هێشتنەوەی گەلی کورد لەو دۆخە ئاڵۆزەداو هەروەها لە بەربەست دانان لەبەردەم شۆڕشەکانی ئازادیخوازی کورداو دەستگرتن و پاڵپشتیکردنی تورکیا لەبەرامبەر شۆڕشی ڕۆژئاڤادا.

ئەوەش ئەزانین کە لە دەورانی داگیرکردنی عێراق لەلایەن بەریتانیاوە لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم بۆ ماوەی چەندین ساڵ گەلانی عێراق بەکوردو عەرەب و نەتەوەو پێکهاتەکانی ترەوە قووربانی گەورەی ئەو داگیرکاریەبوون و لەو ماوەیەدا سامانی بەنرخی نەوتی عێراقیان بەتاڵان دەبرد.

لەئێستاشدا بەریتانیا ڕۆڵی سەرەکی دەبینێت لە ناتۆدا و لە بەڕێوەبردنی ئەو جەنگ و تاوانانەی دژ بە مرۆڤایەتی دەکرێت لە لیبیا و فەلەستین وعێراق و سوریاو ئەفگانستان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی .

ئەتوانین بڵێین کە ئیمبراتۆریەتی بەریتانیا و مۆنارکیەکانی فراوانترین شێوازی داگیرکاریان بەڕێخستوە لە مێژوودا زیاتر لەهەر دەسەڵاتداریەکیتر بۆ بەهێزکردن و سەقامگیرکردنی هەژموونی سپی پێست و چەوسانەوەو لەناوبردنی ئەوانی تر.

شاژنی بەریتانیا کۆچی دوایی کرد بەبێئەوەی داوای لێبووردن بکات لەو گەلانەی جیهان کە تاوانی دزی وتاڵانی و داگیرکاری و کۆمەڵکوژی و توانەوەو جینۆسایدی بەرامبەریان ئەنجامداوە. شاژن مردوو هەرگیز پەشیمان نەبوو وە شەرمەزار نەبوو لەو هەموو تاوانەی کە خێزانەکەیی ئەنجامیان داوەو ئەوانەش کە لە حوکمڕانی خۆیدا ئەنجامدراون.

ئەکرێت ئەنجامدەرانی تاوانە گەورەکان بەم شێوەیە لە ئاسوودەییدا سەربنێنەوەو دادگاو لیپێچینەوە نەبینن و، جیهانیش بەشەهامەتەوە

بەڕێیان بکات؟

تێبینی,

لەکاتێکدا کە نوێنەرانی کۆلۆنیالیزم و سەرمایەی خەریکی مەراسیم گێڕانن بۆ مردنی ساژن ، لەلایەکی تر شەپۆلێکی نارەزایەتی لە دژی مێژووە خوێناویەکەی خێزانی مۆنارکی و جێگرتنەوەی خێرا بە کوڕەکەی شاژن و بەردەوامی سیستمی پاشایەتی لە ئارادایە.

سەرچاوەی ئەم زانیاریانە چەندین پەیج و ئەکاونتی تویتەرو یوتیوبن کە بەشێکن لەو شەپۆلی ناڕەزایەتیانە.

-کت□ـــــــبی (A People’s History of the British Empire The Bloodstained Never Dried) by John Newsinger, بە فراوانی باسی ئەو مێژووە خوێناویانەی ئیمپراتۆری بەریتانیا دەکات.

چەند مێژوو، چەند ناوێکی تایبەتمەند و جیاکار لە نەخشەی شیعری نوێی کوردیدا.. لەتیف هەڵمەت.. لە عەرەبییەوە: نەبەز گەرمیانی

(1)

پاش ئەو شۆڕشە شیعرییەی (گۆران) ڕایگەیاند و پێشەنگایەتی کرد بە بەشداری لەگەڵ شاعیری نوێخواز (شێخ نووری شێخ ساڵح)، زۆر لە سەرچاوەکانی ڕەخنەبیریی کوردی بە تیورداڕێژەری ئەو شۆڕشەی دادەنێن و لای خۆیەوە (گۆران)یش ئەو پێشەنگایەتییەی (شێخ نووری شێخ ساڵح) لەو شۆڕشەدا ناشارێتەوە و ڕەتیشی ناکاتەوە، کە لە کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا لە جوگرافیای شیعری کوردیدا سەری هەڵدا و تا ڕادەیەک لە لاساییکردنەوەی چەند بارە و لەو کێش و سەروایەی رزگار کرد، کە بەهۆی دووبارەکردنەوە و جوینەوەوە سوابوون، پاش ئەو شۆڕشە شیعری کوردی دووچاری سستی و دامرکان هات و هیچ ناوێکی شیعری هاوچەرخی (گۆران) و (شێخ نووری شێخ ساڵح)، یان پاش ئەوان دەرنەکەوت تا کۆتایی شەستەکانی سەدەی رابردوو نەبێت، لەو ناوانەی، کە سەرنج بەلای خۆیاندا رابکێشن تەنیا هەر ئەو دوو شاعیرە نەتەوەییخوازە ناسراون (کامەران موکری) و (محەمەد ساڵح دیلان)، بەڵام هەر لاسایی شێوازی (گۆران) و ئامرازە شیعرییەکانی ئەویان دەکردەوە و بیریان لەوە نەکردەوە شێوازی (گۆران) و شێوە شیعرییەکانی تێپەڕێنن. بۆیە شیعری کوردی (وێڕای زۆری ژمارەی شاعیران و ئەوانەی خۆیان هەڵدەکێشا و لافی شیعر و میعریان لێ دەدا)، هەر لە شوێنی خۆیدا چەقیبوو، یان با بڵێین هەندێك جار بە هەنگاوی خێرا بەرەو دواوە پاشەکشێی دەکرد، ئەوەیش شتێکی سەیر و سەرسوڕهێنەر نەبوو، لەبەر ئەوەی شێوازی نوێخوازانەی (گۆران) و چامەکانی، کە مۆرکی نوێی شیعریان لە خۆ گرتبوو، بوون بەهۆی بێزاری زۆر لە خوێنەران و شاعیرە هاوڕێبازەکان، تەنانەت ڕەخنەگرێکی ناوداری ئەو قۆناغە (رەفیق حیلمی) جارێکیان سەبارەت بە یەکێك لە چامەکانی (گۆران) وتارێکی نووسی، تێیدا گوتبووی: ئەگەر ئەم چامەیە لە نووسینی (گۆران) نەبووایە، ئەوە پەسەندمان

نەدەکرد. ئەم رەتکردنەوە رووپۆشراوە جۆرە پیرۆزکردنێکی هەموو شتێکی کۆن و رەتکردنەوەی هەموو شتێکی نوێ لە خۆ دەگرێت. لە ئاکامی ئەو مشتومڕ و رووبەڕووبوونەوە و دەمەقاڵێ و رەخنە بازاڕییانەوە، لەو ماوەیەدا (گۆران) نامەیەکی تایبەتی بۆ شێخی شاعیران و نووسەران، ڕۆشنبیری گەورەی ئاگادار لە ئەدەبی تورك و فارس و عەرەب و ئەوروپا (پیرەمێرد) کرد، تێیدا تکای لێ کرد لای ئەوەوە ددان بە چامەکان و بە شێوازی نوێی شیعریدا بنرێت و رەگەزنامەی شەرعی و یاسایی پێ ببەخشرێت، چونکە بەبێ ددانپێدانانی ئەو شێوازەکەی بە (بیژی- زۆڵ) دادەنرێت و کەس لە جوگرافیای شیعری کوردیدا ددانی پێدا نانێت.

ئەوەبوو شێخی کۆنەپیشەگەر و تێراو بە ڕۆشنبیری نوێی ئەو سەردەمەی خۆی، ناسنامەی کەسی و بڕوانامەی شەرعی و یاسایی لەدایکبوونی بە چامەکانی (گۆران) بەخشی. لەم خاڵەیشەوە ناشێت ناوی شێخی شاعیران و ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە (پیرەمێرد) پشتگوێ بخرێت، بۆیە هەر کاتێك ناوی (گۆران)، یان (شێخ نووری شێخ ساڵح) ببەین، ئەوە دەبێت ناوی (پیرەمێرد) ببەین، چونکە ئەویش بەردەوام سێیەمیانە لە نوێخوازی شیعری کوردیدا، ئەگەر ددان پێدانانی (پیرەمێرد) نەبوایە، رەنگە ئەو شێوە شیعرییە، لە ترسی لایەنگران و پشتیوانانی کۆن، سەری نەگرتایە، یان پاشەکشێی بکردایە. لەگەڵ ئەوەیشدا من نهێنییەك ئاشكرا ناكەم، ئەگەر بڵێم (گۆران) زۆر لە بڕگەکانی شێوە شیعرییە نوێخوازییەکەی جێبەجێ نەکرد و تەنیا تازەکردنەوەیەکی سنووردار و لە چوارچێوەی بازنەیەکی سنووردارردا ئەنجام دا ئەویش خۆی لە نێوان نوێ و کۆندا دەنوێنێت. هەندێك تایبەتمەندییەتیی نوێی خستە ڕوو و دەستەبەرداری جۆرە مۆرکێکی شیعری کۆن بوو، ئەویش بۆ پاراستن و هێشتنەوەی هەندێك پردی دۆستایەتی لە نێوانی و نێوان لایەنگرانی کۆندا.

ئاشکرایشە، کە لە سەردەمی (گۆران)دا دەیان شاعیری جۆرەکی و هاوڕێباز و ئاسایی هەبوون، لەوانەی هیچ شتێکیان لەبارەی نوێخوازییەوە نەدەزانی، یان هەرگیز بەر گوێیان نەکەوتبوو، بیریشیان لە تێپەڕاندنی شێوازە باوەکانی شیعر نەدەکردەوە، بەڵکو بە چاوی ڕێز و پیرۆزییەوە لێیان دەڕوانی. لە ناویشیاندا (گۆران) چوون (عیسا) لەناو (جووەکان) و (ساڵح) لەناو (سەموود)دا بوو، وەك چۆن (موتەنەبی) لە هەندێك لە چامە نایابەکانیدا باسی خۆی دەکات.

تا رادەیەك ژمارەیەك لە شاعیرەکان بەرەو کەناری نوێخوازی کشان، بەڵام تا دواهەناسەیش تەنیا هەر بە لاسایکەرەوەی (گۆران) مانەوە.

ئەوەی جێی سەرسوڕهێنانە (گۆران) تا سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوو لای زۆربەی خوێنەرانی شیعری کوردی (نامۆ)، یان

(نیوچەنەناسراو) بوو. مەبەستم لە خوێنەرانی شیعر، خوێنەرانی ئاسایيە لەوانەی رۆشنبیرییەکی سنوورداریان هەیە، چونکە هەندێك لە شاعیرە میللییەکانیان لە (گۆران) بە باشتر دەزانی، لەوانەی سەرقاڵی رازاندنەوە و هێنینەوەی دروشمە حزبی و چینایەتی و نیشتمانییەکان بوون. بۆیە ئەم شاعیرە داهێنەرە تەنیا لەناو هەندێك لە رۆشنبیر و هێشمەندەکاندا دەناسرا، بە تایبەتی ئەو رۆشنبیرانەی پابەندی ئایدیۆلۆژیای چینایەتی و مارکسی بوون، بەڵام پاش چاپبوونی سەرجەم شیعرەکانی بە زمانی کوردی، هەموو ئارەزوومەند و عاشقانی شیعر و لایەنگرانی نوێخوازی ئاگاداری چامەکانی ئەم نوێخوازە پێشەنگەی شیعری هاوچەرخی کوردی بوون و بوو بە ناوێکی دەرکەوتووی دیار لە مێژووی شیعری کوردی بە گشتی و مێژووی شیعری نوێی کوردی بە تایبەتی.

(2)

لە کۆتاییەکانی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لە ئەتڵەسی شیعری کوردیدا دوو گرووپی ئەدەبی سەریان هەڵدا. گرووپی (کفری: لەتیف حامید، لەتیف هەڵمەت، فەرهاد شاکەلی، ئەحمەد شاکەلی)، گرووپی (روانگە: شێرکۆ بێکەس، جەلالی میرزا کەریم، حوسێن عارف، جەمال شارباژێڕی، کاکەمەم بۆتانی)، یەکەمین گرووپ (کفری) یاخیگەری و سەرکێشیی ئەزموونگەری و رەتکردنەوەی تەواوی هەموو شتێکی کۆنیان پێوە دیار بوو. لەو رێبازەیشدا لەژێر کاریگەری کولتووری رۆشنبیری (دادایزم) و (سوریالیزم) و بیرێکە و هەڵویستەکانیاندا بوون، کە شێتایەتی و گێچەڵپێکردن و مشتومڕی ئەدەبییان لە خۆ دەگرت، لەوبارەوە بەیاننامەی گرووپی (کفری)، کە لە 14ی تەمووزی ساڵی 1971دا بڵاوبووەوە، بەیاننامەیەك بوو هەموو کەلەپووری ئەدەبی کوردی زارەکی و نووسراوی رەت دەکردەوە و گاڵتەی بەوە دەکرد کە (بە کولتووری رۆشنبیری، یان ئەدەبی) ناو دەبرا و، شیعری کوردی بە مەیموون دەچواند. پێویست بوو ئەم مەیموونە دواکەوتووە لەسەر دەستی ئەندامانی گرووپەکە ببێتە مرۆڤێکی هێشمەند و هزرەڤان، واتە گرووپی (کفری) وەك لە بەیاننامەی ناوبراودا ئاماژەی پێ کراوە. ئەم گرووپە بە شێوەیەکی نوێخوازانە دەیاننووسی و شێتگیرانە بەرگرییان لێ دەکرد و لێگەڕێن [illegible]و و کاروانەکەیدا بەرەو پێشەوە هەنگاویان دەهاوێشت، بە شتە نەرێنی و ئەرێنییەکانیشییەوە.

هەرچی گرووپی نوێخوازی (روانگە)یە، ئەوە بەیاننامەکەی خۆیان لە 25/4/1970دا لە شاری سلێمانی پایتەختی رۆشنبیری کوردی و قەڵای نەبەردی و پاڵەوانیەتی نەتەوەیی کورد دەرکرد، بەیاننامەکەیش بە

شێوەیەك بوو هەندێك لاوازی تێدا بە دی دەکرا، لەسەر بنەمای هەندێك ڕێبازی سیاسی نەتەوەیی دامەزرابوو، کە بانگهێشتی بۆ یەکگرتن و یەکبوونی نەتەوەیی کورد و بەرگریکردن لە ئازادی گەل و نیشتمان و بەپیرۆززانینی کەلەپووری کوردی دەکرد، پاشان شۆڕشکردن و هەڵگەڕانەوە لە هەندێك ڕێباز و جۆری سواوی ئەدەبی و دەروازە کردنەوە لە بەردەم نوێخوازی ئەدەبی و ڕۆشنبیری لە جیهاندا، ئەویش لە پێناوی گەیاندنی ڕۆشنبیری کورد بەو لووتکانەی ڕۆشنبیری جیهانی پێیان گەیشتووە. بە کورتی دەتوانین بەیاننامەکەی گرووپی (روانگە) بە بەیاننامەیەکی (نەتەوەیی- ڕۆشنبیری) نوێخوازی و نوێکردنەوە ناو ببەین، کە هەموو شتێکی کۆن ڕەت ناکاتەوە، ئەویش لە تێڕوانینێکی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە.

هەردوو گرووپەکە لەلایەن سەلەفییەکان و پابەندبووانی ئایدۆلۆژییە سیاسی و نەتەوەییە جۆراوجۆرەکانەوە دووچاری شەڕ و گێچەڵپێکردنێکی دژوار بوونەوە و لەلایەن رەخنەگرانی ناودار و نیوچەرەخنەگر و خوێنەرانی زیرەك و نیوچەخوێنەرانەوە رەخنەیەکی توندیان لێ گیرا، هەردوو گرووپەکە دەمەقاڵێیەکی توندیان لەگەڵ نەیارانی نوێخوازی و لایەنگرانی کۆندا کرد، بەڵام ئاکام هەردووکیان سەرکەوتن و هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکە چەند دەقێکی نوێخوازانەی نەمریان لە جوگرافیای ئەدەبی نوێی کوردیدا تۆمارکرد، جێی ئاماژەیشە، کە دەمەقاڵێیەکی دژواریش لەنێوان هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکە، گرووپی (کفری) و گرووپی (روانگە)دا بەرپابوو، کە تا ئێستەیش ئاگرەکەی لێرە و لەوێ دووکەڵی لێ بەرز دەبێتەوە. ئەویش لەبەر ئەوەی هەر گرووپە لە لایەك و هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکەیش خۆیان لە کردەی نوێخوازی کوردی لە رووی تیورداڕێژی و جێبەجێکردنەوە بە پێشەنگ دەزانن.

لە دەرەوەی ئەو دوو گرووپەیش لەو ساڵانەدا چەند ناوێکی دەرکەوتووی شیعری پەیدابوون، لە گرنگترین ئەو ناوانەیش: (ئەنوەر قادر محەمەد)، (عەبدوڵڵا پەشێو)، (سەڵاح شوان)، (سەلام محەمەد)، (رەفیق سابیر)، (عەبدوڵڵا عەباس)، (سامی شۆڕش)، (دڵشاد مەریوانی)، (محەمەد حەمە باقی)، (سەعدوڵڵا پەرێش)، (فەرید زامدار)، (محەمەد عومەر عوسمان)… تاد، هەریەکەیان توانییان نوێخوازی خۆیان لە بواری شیعردا لەو چامە و کۆشیعرییانەوە بسەلمێنن، کە لەو ساڵانە و پاشتر بڵاویان کردنەوە. هەر یەکەیشیان بە شێوازی تایبەتی خۆی بوون بە بەشێك لە جەستەی نوێخوازی کوردی. ناشێت باسی شیعری نوێی کوردی و هەوڵەکانی نوێخوازی و نوێکردنەوە لە سەرەتا و ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی رابردوو بکرێت بۆ ئەوەی ئاماژە بە ڕۆڵ و هەوڵ و کۆششەکانی ئەو ناوانە نەکرێت لە

دەوڵەمەندکردنی شیعری نوێی کوردیدا. شانبەشانی ئەو ناوە پرشنگدارانە لە کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا چەند ناوێکی دیکە پەیدا بوون، بەم شێوە، یان بەو شێوە، لە سەرخستن و پەرەپێدانی کردەی نوێخوازیدا بەشدارییان کرد، بۆیە داوای لێبووردنیان لێ دەکەم، کە لەبەر کورتیی ئەم وتارە نەمتوانی ناویان بهێنم و باسی ڕۆڵی هەر هەموو ئەو ناوە بەهرەدارانەی میرنشینی نوێخوزای شیعری کوردی لە باشووری کوردستان بکەم، کە لە یەکەمین جەنگی جیهانییەوە بە زۆر بە دەوڵەتی عێراقەوە لکێنراوە، یان با بە ڕوونی بڵێین لە ئاکامی پیلانی بەریتانیا بۆ رازیکردنی رژێمە کۆنەپەرستەکانی ئەو سەردەمەی ناوچەکە، هەروەها بەریتانیای نامەزن لەوەیشدا درێغی نەکرد بە بۆمبە ئاسمانی و زەمینییەکانی خاکی کوردستان بە گشتی و شاری (سلێمانی) بە تایبەتی بۆردوومان بکات، لەپێناوی نەهێشتنی هەموو کۆسپەکان بۆ سەرخستنی ئەو پیلانە ڕەشە.

(3)

لە هەشتاکانی سەدەی رابردوودا لە هەولێر (گرووپی شیعریی پێشڕەو: عەباس عەبدوڵڵا یووسف، جەلال بەرزنجی، ئەنوەر مەسیفی، هاشم سەڕاج، محەمەد باوەکر)، لەسەر دەستی ئەو کۆمەڵە شاعیرە دامەزرا، کە بەهیوا بوون وەرزێکی باشتر بۆ شیعری کوردی بهێننە کایەوە. هەندێك لە شاعیرانی ئەم گرووپە توانییان گۆڕانکاری نوێ لە نەخشەی شیعری نوێی کوردی بەرپا بکەن، ئەوە بوو (عەباس عەبدوڵڵا یووسف) لە ناوەڕاست و لە کۆتایی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا دوو کۆشیعری پێ لە تەکنیك و تەکتیکی نوێخوازانەی بڵاوکردەوە، بریتی بوون لە (ئاو: 1974) و (لم نیازمە: 1978)، هەردوو کۆشیعرەکە جێی پەسەندی لایەنگرانی نوێخوازی و گاڵتەپێکردنی لایەنگرانی کۆن بوون. ئەو دوو کۆشیعرە لە دەرگەدانێکی نوێی دەروازەکانی نوێخوازی شیعری کوردی بوون لەو ماوەیەدا.

لە دەرەوەی بازنەی ئەم گرووپەیش چەند ناوێکی دیکەی شیعری دەرکەوتن لەوانەیش (سەباح ڕەنجدەر)، کە چامە درێژە نایابەکەی: (زێوان) ناوەندی شیعری کوردیی هەژاند. (قوباد جەلی زادە)، (نەژاد عەزیز سورمێ)، (نەوزاد رەفعەت)، (کەریم دەشتی) و ئەوانی دیکە، کە بوار نییە لێرەدا ناویان بهێنین…

حەزم دەکرد بە دووردرێژی لەبارەی هەریەك لەو شاعیرانەوە بدوێم لەم وتارەدا ناویان براوە، بەڵام ئاکام بە باشم زانی لێرەدا بە کورتی لەبارەی شاعیری تایبەتمەند و جیاکار (سەباح ڕەنجدەر) و چامە درێژەکەی (زێوان) بە تایبەتی و کۆشیعرەکەی بە گشتی، کە لەم

رۆژانەدا بڵاوبووەتەوە، بدوێم.
(زێوان) لە مانگی حوزەیرانی ساڵی 1988 بڵاوبووەوە و بە بڵاوبوونەوەی ناوەندی ئەدەبی و شیعری کوردی هەژاند و ناڕەزامەندی و رەخنەلێگرتنی هەندێکی لێ کەوتەوە لە ئاکامی زێدەڕۆیی و ئەوپەڕگیری لە بەکارهێنانی زمانێکی تەجریدی و پەلکوتانی بەرەو کەش و مەودای ناواقیعییانەی نامۆ لە رۆشنبیری و بۆچوونی ئەو چەند کەسە، چونکە ئەم جۆرە زمانە و ئەم جۆرە وێنە شیعرییانە و نغرۆبوونی تەمومژاوی لە ئەندێشە و وێناکردن و رامان و تێڕوانین جۆرە شۆکێکی لای خوێنەران و رۆشنبیرە ئاساییەکان دروست کرد:

منداڵیی هێشتان ناونەنراوم لەسەر رانی
ئەو رێیانەی دەبنە حەکایەت
خۆی دەگێڕێتەوە
باوکە باڵندە بۆ سۆبووری باڵە ئارەقە کردووەکانت
لەناو لکەکانی درەختی نێوان
دوو شەقامی نیوە چۆڵی هەڵخە
ئەو ئاوەم لەگەڵ زیاد و کەمکە
لە گەشتێکی دووبەختی هاوڕێم بوو
دایکە باڵندە تۆش ئەو ئاوێنە نووستووەم
بۆ بهاوێ ناو قەدی دووگرد
قیژەی یەکەمین کتێب
لەناو چاڵەبەفرەکان گوێی زرینگاندمەوە

بەڵام لە لایەکی دیکەوە، ئەم چامەیە سەرنجی زۆر رۆشنبیر و خوێنەرانی بە لای خۆیدا ڕاکێشا و ئەندێشە و وێنە و تێڕوانین و رێتمە گۆکراوە نوێیەکان، کە شاعیر لە (زێوان)دا بەکاری هێناون، واقوڕماوی کردن. ژمارەیەك لە شاعیر و رەخنەگر و خوێنەرانی شیعر بە خراپی و بە باشی لەبارەی چامەکەیان نووسی. (من بە خۆم ئەو چامەیە بە یەکێك لە دیارترین چامەکانی هەشتاکانی سەدەی رابردوو و بە یارییەکی ئەزموونگەریی جوان و هەوڵێکی شیعرییانەی راستەقینە دادەنێم بۆ دەرچوونێکی دیکە لە بازنەی لاساییکردنەوە و هەنگاوهاویشتنە ناو زەمینەیەکی نوێی دیکەوە شانبەشانی هەوڵە نوێخوازییەکانی دیکە لە هەشتاکانی سەدەی بیستەم)، کە لەسەر دەستی کۆمەڵێك لە شاعیرە لاوەکانی ئەو ماوەیەدا روویان دا: (عەباس عەبدوڵڵا یووسف)، (هاشم سەڕاج)، (ئەنوەر مەسیفی)، (جەلال بەرزنجی)، (قوباد جەلی زادە)، (نەژاد عەزیز سورمێ)، (نەوزاد رەفعەت)، (محەمەد باوەکر) و ئەوانی دیکە. بەبۆنەی دەرچوونی

تەواوی کۆشیعری شاعیری تایبەتمەند و جیاکار (سەباح ڕەنجدەر)، کە کۆشیعرێکە لە دوو بەشی گەورە پێکدێت بەسەرناوی (سی ساڵ شیعر) دەڵێم: خۆزگە (سەباح ڕەنجدەر) دەیتوانی لەو شێوازە شیعرییەی خۆی تێپەڕێنێت، کە لە نێبەرە شیعرییە تایبەتمەند و جیاکارەکەی (زێوان)دا تاقیکردووەتەوە و شێواز و قاڵب و جۆری دیکەی شیعریی تاقی دەکردەوە، تا لەناو یەك جۆرە شێوازی شیعریدا گیری نەدەخوارد، چونکە شیعر هێڵێکی تەریب نییە، بەڵکو درەختێکی پێگەیشتووە، ڕەگ و ریشەکانی چەسپاو و جێگر لکەکانی پەرتوبڵاو و بێشومارن. پاش بڵاوبوونەوەی تەواوی کۆشیعرییەکەی. کاتی ئەوە هاتووە شێواز و جۆری نوێی دیکەی شیعری تاقی بکاتەوە. بۆ ئەوەی گوێی خوێنەرانی پێ بهەژێنێت و پێپلکەی ژێر پێ و هەست و نەستیان بلەرزێنێت، بە خۆی شیعر هەژان و لەرزین و لەو جۆرە شتەیە.

لەتیف هەڵمەت
لە عەرەبییەوە: نەبەز گەرمیانی

کانوونی دووەمی 2012 سلێمانی

-______________

سەرچاوە:
گۆڤاری (گەلاوێژی نوێ – عەرەبی)، ژمارە (٣٢)، ساڵی ٢٠١٢، ل: ٧٤-٧٨

چۆن گەندەڵی ڕیشەکێش دەکرێ؟.. د.حیکمەت نامیق

ئەوە ئەو پرسیارەیە کە خەیاڵی کەسانی خەمخۆرو دڵسۆزی داگیرکردوە بەتایبەتی ئەوانەی لە کایە جیاوازەکان ڕاستگۆیانە کارەکانیان ڕادەپەڕێنن، کاتێك قسە لەسەر گەندەڵی دەکرێ یەکسەر دەسەڵاتی سیاسی تاوانباردەکرێ، بەمانایەکی دیکە گەندەڵی زیاتر پەیوەستدەکرێ بە کایەی سیاسەت و حکومەت و دامودەگاکانی میریەوە، بەڵام سۆسیۆلۆژیاو لقەکانی پێماندەڵێن کە پەروەردەو سترەکتوری کۆمەڵگا مرۆڤی نابەرپرس و گەندەڵ بەرهەمدێنێ هەر ئەو مرۆڤە

دەچێتە نێو دامودەزگا هەستیارەکانی حکومەتەوە دەستدەکات بە پەیوەندیکردن لەگەڵ ئەو تۆڕە کۆمەڵایەتییەی کە دەمێکە گرێدراوە بە تۆڕێکی دیکەی بەرزترەوە بڕیار لەسەر ئیختیلاس و بەهەدەردانی سەروەت و سامانی میللەت دەدەن، پرسیار لێرە ئەوەیە ئایا حکومەت ڕێگاکە دەکاتەوە بۆ گەندەڵی یان ئەوەتا مرۆڤە بوودەڵەکان لەبنەمادا خۆیان لەسەر دەستپیسی پەروەردەکراون لە دەرفەتێك دەگەڕێن بۆ ئەوەی دزە بکەنە نێو تۆڕەکە.

گەندەڵی بەرەنجامی ستراکتۆری کۆمەڵگایە بەگشتی بە پێی ئەنجامگیریە کۆمەڵناسیەکان لەسەروی هەمویانەوە قوتابخانە وەزیفی و ستراکچەرەکان، چونکە کاتێك پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی توشی شەلەل بوو یان لە دەست دەرچوو ئیدی ئەوەی شوێنی دەگرێتەوە مرۆڤ لە ڕەوشت و ڕەفتاری ئەقلانی دوردەخاتەوە بەدوای سودی کەسی و خۆدەوڵەمەندکردن دەگەڕێ بە شێوەی ناشەرعی و هەروەها وەك پەروەردەکراوێکی دارستان ئیش لەسەر غەریزە کپکراوەکانی دەکات دەزگاکانی حکومەت بەکار دێنێ بۆ کۆکردنەوەی پارە بەشێوەی نایاسایی و ئەخلاقی لێرەدا هەم پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی و هەم هێزو دەسەڵاتی خەم خەمخۆر ئەگەر هەبێت دەستە وەستان دەبن لە چارەکردنی کێشەی گەندەڵی، چونکە دەبێتە خوویەکی خراپ تا ماوەیەکی دوو مەودا درێژە دەکێشێ

لەکوردستاندا گەندەڵی لەوەتێپەڕیوە تەنیا بەرمەبنای سیستمی سیاسی و ئیداری بێت، بەڵکو پەڕیوەتەوە نێو ڕەهەندە کۆمەڵایەتیەکەی لە ئێستادا لەنێو هەمو سێکتەرەکانی ژیان بوونی هەیە ، چەمکێکی وەك خزمخزمێنە یان واستە یان ئەوەتا پەیوەندی کەسی و حیزبی و چەندین پەیوەندی دیکە لە نێو دامودەزگا ئیداریەکاندا ڕۆڵی بەرچاویان هەیە لە برەوسەندنی ئەو دیاردە هەیە گەندەڵی بە چەندین فۆڕمی جیاواز دەردەکەوێ گەورەترینیان تەخشان و پەخشانکردنی داهاتی ئەو هەرێمە یە بۆ بوودەڵەکان، ڕاستە گەندەڵی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیە، بەڵام ئەو دیاردەیە هاوتەریب نیە لەگەڵ هەموو کایەکانی نێو کۆمەڵ. چەندین گرووپ و توێژ هەن لەنێو کۆمەڵ نەباوەڕی پێیەتی نە مومارەسەی دەکات یا بەمانایەکی تر ئەو دیاردەیە نەبووەتە کۆ ڕەفتار.

.

چۆن ڕیشکێش دەکرێ ئەو پەتایە؟ ئەو پەتایە تەنیا بە پەروەردەکردنی جیلێکی تازە کە گۆشکرابێت بەیاساو بیرۆکەی مافی مرۆڤ و لێکبوردن و ئەخلاقی بەرز لێرەدا سۆشیالیزەیشن یان بەکۆمەڵایەتیبوون ڕۆڵێکی ئێجگار گەورە دەگێڕێت بۆ نەهێشتنی ئەو دیاردە مەترسیدارە، کاتێك مرۆڤ پەروەردەکرا لەسەر دەستپاکی و نەریتی جوان ئەوا هێواش هێواش

ئەو دیاردە نێگەتیفە کۆتایی دێت هەروەها نەهێشتنی گەندەڵی بە دابەشکردنی سامانی نەتەوە بەیەکسانی لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵگا بە باشترین بژاردەی نەمانی گەندەڵی هەژمار دەکرێت، لێرەدا پڕسەکە هاوشانە لەگەڵ سیستمی سیاسی و ئیداری ناوچەکە، چونکە وەك لەسەرەوە ئاماژەمان بۆکرد تەشەنەکردنی ئەو پەتایە هەم کۆمەڵایەتیە هەم ئیداریە کەواتە بۆکۆتاییهاتنی ئەو دیاردەیە هەماهەنگی هەردوو ڕەهەندی پێویستە بۆ کەمکردنەوەی ڕێژەکەیی و دواتر ڕیشەکێشکردنی گەندەڵی لەڕەگەوە.

ثیۆریی بیگ بانگ بۆ منداڵان.. رۆهێند سابیر

Big bang theory for kids

تاوەکو سەرەتای سەدەی بیستەم، هۆیەکی باش بوو بۆ فەلەکناسان کە قەناعەت بکەن گەردوون ستاتیک(جێگیر)ە، هەروەها بڕوایانوابووە گەردوون هەمیشە بەو شێوەیە بووە کە بینییویانە، هەر بەو شێوەیەیش ئەبێ، بەڵام لە ساڵی ١٩٢٩، دەزیینەوەیەکی گەورە ئەو بۆچوونەی گۆڕی، ئەمڕۆ کۆزمۆلۆجیست(فەلەکناسان)ەکان، پێیانوایە گەردوون لە تەقینەوەیەکی گەردوونیی cosmic explosion، دەستی پێکردووە کە پێیئەگوترێ بیگ بانگ و لە دەوروبەری ١٤ ملیارد ساڵ لەمەوپێش، روویداوە

گەردوونی فراوان The expanding universe

لە سەرەتای قەرنی بیست، ئەسترۆنۆمەر هەبێ، سەرنجی دا، هەندێ ئەستێرە زۆر دوورتر دەرئەکەون لەوەی کە پێشتر پێمانوابوو. لە فاکتدا، ئەوانە بە هیچ شێوەیەک ئەستێرە نەبوون، بەڵکو جەمعی کۆمەڵێ ئەستێرەیەک، یان گالاکسییەکان بوو، لەو شوێنەی کە تێیدا ئەژییەین، لەمانەوە دوورن. هەبێ، لەکۆڵینەوەی لەسەر رووناکیی ئەو گالاکسیانە کرد کە پێمانئەگات، دواتر بەکاری هێنا بۆ دیاریکردنی دووریەکانیان، لەم موعالەجەیەدا، هەبێ بۆی دەرکەوت کە رووناکیی بەرەو شەبەنگی سووری کۆتایی، گۆڕا بوو، ئەمەیش ئەوە ئەگەیەنێت کە

گالاکسییەکان خێرا دوور ئەکەونەوە، یەعنی گەردوون ثابت نییە، بەڵکو بەردەوام ئەکشێ.

سەرەتای گەردوون The beginning of universe

ئەگەر گەردوون لە کشاندا بێت، ئەوا ئەبێ لە بەڕێک خاڵی فەضا و کاتدا دەستی پێکردبێت، کەواتە ئەکرێ ئەثەری تەمدیدبوونەکەی (فراوانبوونەکەی) ببرێتەوە بۆ خاڵی دەستپێک. بە دەقیقیی، پێوانەکردنی دووریی گالاکسییەکان و سوورە گۆڕاوەکانیان red shifts پەوەندیی بە تێکڕای جوڵەکەیان هەیە. سایەنتیستەکان بۆیان دەرکەوت کە بیگ بانگ، ١٣.٨ ملیارد ساڵ لەمەوپێش روویداوە. لەو کاتەدا، فەضا و مادە لە یەک خاڵدا هەبوو کە پێیئەگوترێ سینگوڵارەتی singularity کە خاڵێکی زۆر بچووک و چڕە(راستییەکەی خاڵێکی بچووک نییە، بەڵکو مەبەستمان لە سنوورێکە کە ناتوانین قانونەکانی فیزیا و قانونەکانی ئاینشتاین، هەروەها ثیۆریی رێژەیی گشتیی بەسەردا تەطبیق بکەین، بۆیە ثیۆریی کوانتەم بەکار دێت). هاوکات، بیگ بانگ بە مەعنای کەلیمە، تەقینەوە نەبوو، هەموو ئەوەی ئەتوانین بیڵێین، ئەو خاڵەیە کە فەضا و کات دەستی کرد بە تەمدید بۆ ئەو گەردوونەی کە ئەمرۆ ئەیەناسین.

سەرەتا و کۆتایی the beginning and end

لە ئیبتیدای گەردووندا، مادە ئەوەندە چڕ بوو کە قانونە ئیعتیادییەکانی فیزیای بەسەردا تەطبیق نابوو، لە جیاتیی ئەوە، هەموو شتێک بە پێی قانونەکانی میکانیکیی کوانتەم، کار ئەکات کە حوکمی جیهانی ئەتۆم و تەنۆلکە سەبئەتۆمییەکان ئەکات، لەبەر ئەمە، موستەحیلە بە دەقیقیی وەصفی ئەو ظروفە بکەین، هەروەها قورسە شوێنی حدودی خاریجیی گەردوون دیاری بکەین کە ئەبێتە لێواری پێشڕەویی تەمدید. زاناکان، زیاتر لە یەک سیناریۆیان پێشنیار کردووە بۆ موستەقبەلی گەردوون، لەوایە فراوان بێت بۆ ئەبەد، سەرەڕای ئەوەیش، دواجار گەرمیی ئەڕوات و هەموو شتێکی سارد و مردوو جێئەهێڵێت…. ساردییەکی گەورە، یاخود لە جیاتیی ئەوە، لەوانەیە گەردوون دابڕمێت بە خودی خۆی و بە بیگ کرەنچ* کۆتایی بێت.

زیاتر لە یەک گەردوون more than one universe

لە کۆتایی سەدەی بیستەم، گەردووناسەکان بە شێوەیەکی جدیی، دەستیان کرد بە دیراسەکردن لە کونە رەشەکان کە لە لایەن ثیۆریی

رێژەیی گشتیی ئاینشتاینەوە، تەوەقوع کرابوو. کونە رەشەکان دروست ئەبن کاتێ تەقیینەوەی ئەستێرەیەکی زەبەلاح رووبدات. زاناکان پێیانوایە کە کونە رەشەکان زۆرن، هەروەها دانەیەک هەیە لە سەنتەری هەموو م□ج□□ی□کدا، بە هیی خۆیشمانەوە. یەکێک لە رێگەکانی تەماشاکردنی بیگ بانگ وەکو کونێکی رەشی زۆر گەورە ultra- super- massive black hole، واتە لەوانەیە نادر نەبێت، موحتەمەلە(ئەشێ) کونی رەشی تری وەکو ئەوە هەبێت، هەروەها فرەگەردوونییش. زۆرێک لە فیزیاناس□ ئ□یمت□ری□کان(ئەو زانایانەی کە لێکۆڵیینەوە لە س□ب□ت□مییەکان و خودی فەضا ئەکەن) پێیانوایە ئەمە حاڵەتەکەیە.

ئەودیو دەرەوەی فەضا چییە؟ what is outside of outer space؟

پرسیارەکانی کۆتا سنوری گەردوون، موعالەجەی زانستیی درێژ ئەکاتەوە تا رادەی تێکەڵبوون لەگەڵ فەلسەفە و تەنانەت دینیش. قەراغەکانی بۆشایی گەردوون، یان قەراغەکانی زەمەنیی گەردوون، لەودیو ئەزموونی هەستەوەریی هەر دەرئەنجامێکی ئێمەوەن، تەنانەت ئەوەی زانستەکانیش، خ□م□□اندنن. لەگەڵ ئەوەیشدا، زانستی نوێ، هەندێ بۆچوون ئۆفەر ئەکات لەسەر بنەمای وردەکاریی زیاتری موتابەعەکردنی گەردوونە. ئەم بۆچوونانە رێنیشاندەری لۆژیکیین لە سەر بنەمای سەرنجدان و موتەبەل، لەگەڵ خەیاڵێکی ورد.

تەقیینەوە گەورەکە the big bang

هەبڵ، دوای ئەوەی کە تەلسکۆپێکی فەضائیی بە ناوە نراوە، یەکەم فەلەکناس بوو کە ئەودیو سنوری گالاکسییەکەمانی ئاشکرا کرد. هاوکات، هەبڵ چاودێریی و حیسابی ئەو گالاکسییانەی ئەکرد کە لە زەوییەوە دوور ئەکەونەوە، دواتر گەیشتە ئەو دەرئەنجامەی کە بڵیت گەردوون فراوان ئەبێت، بەهۆی ماتماتیکییەوە گەڕانەوە بۆ دواوەی ئەم فراوانبوونە(خاڵی دەستپێک)، ئەسترۆفیزیاوییەکان ئەو ساتەیان دیاری کرد کە ئەبێ گەردوون دەستی پێکرد بێت، ئەم چرکەساتە بە نزیکەیی ١٣.٧ ملیارد ساڵ لەمەوپێش بووە و ئێستا بە بیگ بانگ ناسراوە. ئەم نیشاندانی سنوری کاتییە بۆ گەردوون، بە لایەنی کەمەوە تا ئەو جێگەی□ پ□یو□ندیی بە رابردووەوە هەیە. بڵاوکراوەیەک لە زانکۆی هارڤارد روونی ئەکاتەوە بیگ بانگ، سیناری□ی□کە کە دەرئەنجامەکەی ثیۆریی کێشکردنی ئاینشتاینە، دەستنیشانی ئەکات کە فەضا خۆی فراوان ئەکات.

*بیگ کرەنچ big crunch، سیناریۆیەکی گریمانەییە بۆ چارەنووسی کۆتایی گەردوون کە تێیدا فراوانبوونی گەردوون لە کۆتاییدا پێچەوانە ئەبێت و گەردوون دائەڕمێتەوە، لە نەتیجەدا ئەبێتە هۆی ئەوەی بە فاکتەری پێوەری گەردوونیی بە صفر بگات.

-____________________

سەرچاوە:
https://sciencing.com/big-bang-theory-kids-5479787.html

دیداری ئەدەبی منداڵان..
نوسینی:عەلی حەمەڕەشید

لە ڕاستیدا ئەدەبیاتی منداڵان هەروەکو پێشتر باسمان کردووە لە ئێستادا کۆمەڵێک شاعیر و نوسەر و وەرگێڕی خەمخۆر و دڵسۆز بۆ بوارەکە بە گوێدانە ماندوو بوون قۆڵی کاریان لێهەڵکردووە و بەردەوام خەریکی نوسین و بڵاوکردنەوەن هەرچەندە بڵاوکراوەکانیان لەبەر کەمی تیراژ لەسنورێکی کەمدا کەسانی تر بەگشتی و منداڵان بەتایبەتی دەیبینن و دەیخوێننەوە،کە ئەمەش کاریگەری نەرێنی لەسەر ئەدەبیاتی منداڵان هەیە و دەبێتە یەکێک لە ڕێگر و بەربەستەکانی بەرەو پێشچوون.لەگەڵ ئەوەشدا نەبوونی ڕەخنەی جدی و بنیاتنەریش وەک لای هەمووان ئاشکرایە بەربەستێکی ترە،کە ئەمانەش پێویستیان بە هەوڵی گەورە و پشوو درێژی و هاوکاری و بوونی دەزگای پەخش و بڵاوکردنەوەی تایبەت بە منداڵان و ئەدەبیات و هونەری منداڵان هەیە.ئەوەی زیاتر دڵخۆشی کردم دیداری ئەدەبی منداڵان بوو کە یەکێتی نوسەران لقی سلێمانی ئامادەی کردبوو تیایدا نۆ لێکۆڵینەوەی باش و بەسود و گرنگ لەلایەن چەند نوسەرێکەوە کە دووانیان دکتۆر و مامۆستای زانکۆ بوون پێشکەش کران.باسەکان بەوردی دەستیان دەخستە سەر هەموو ئەو برینانەی کە ئەمڕۆ دەبینرێن و دیارن لە ئەدەبیاتی منداڵاندا،مایەی خۆشحاڵیبوو کە جارێکی تر سلێمانی لە ڕوانگەی ئەم دیدارەوە سەلماندی کە شاری ڕۆشنبیرییە و بەردەوامیش وەک خۆی بە بەندی و پێشەنگی دەمێنێتەوە،منیش وەک نوسەرێکی بواری ئەدەبیاتی منداڵان لە تەواوی ئەو ڕۆژەدا ئامادە

بووم لە گوێگرتن لە باسەکاندا و لە گفتوگۆکانیشدا بەپێی ماوە بەشدار بـــووم و تێـــبینی و ســـەرنجی خۆم وتووە، ھەروەھـــا ھەر لەدیدارەکەدا گۆڤارە ڕەنگین و ئازیزەکەی پەپولە کە تائێستاش بەبەردەوامی و مانگانە بە منداڵان دەردەچێت وەک دیارییەکی جوان پێشکەش بە ئامادەبووان کـرا کە منـداڵپارێزی کوردسـتان دابینـی کردبـوو ،ھەروەھـا کتێـبی (ئەدەب و ھـونەری منـداڵان) کە لەلایەن(د.ھاوژین سڵێوە و ڕۆستەم خامەش)ەوە ئامادە کرابوو بەدیاری بەخشرا بە ئامادە بووان ، کە ھەردوولایان منداڵپارێز و ئەو دوو نوسەرە جێگەی سوپاس و دەستخۆشیین،منیش خۆزگەم دەخواست کە بەرھەمەکانم کە لەئێستادا نزیک چاپکردنن لەو کاتەدا ئامادە بوونایەو بمکردایە بەدیـاری دیدارەکە.باسـەکان جۆراوجۆر بـــوون بەشێکـــی زۆر لەو لایەنانەیان گرتبووە خۆ کە پێویستە زیاتر گرنگییان پێبدرێت و بە وریاییەوە کاریان لەسەر بکرێت چ لەلایەن نوسەران و شاعیران و وەرگێڕکـارانی بـــوارەکە و چ لەلایەن ڕەخنەگـــران و دەزگاکـــانی ڕاگەیاندن و وەزارەتی ڕۆشنبیری و پەروەردەو یەکێتی نوسەران و نوسەران خۆیشیانەوە ، تیشک خرایە زۆر لەو کەموکوڕییانەی کە لە ئێســتادا ھەن و ھەریەکەکـــان لەگەڵ خســـتنەڕوویدا چارەســـەری گونجاویشیان باس دەکرد.ئەوەی جێی سەرنج بوو لە باسی یەکەمدا بەناوی چەند سەرنج و وردبوونەوەیەک لە مێژووی ئەدەبی منداڵانی کـورد لەلایەن کـاک(ئەمین محەمەد)ەوە، ھەنـدێک لەو ھەڵـانەی کە لە مێژووی ئەدەبیاتی منداڵاندا و سەرەتای سەرھەڵدان و دەستپێکردنی بەنوسین خرایە ڕوو لەگەڵ ھەندێک لەو کەموکوڕییانەی کە لە شیعری منداڵاندا یان چیرۆکی منداڵاندا ھەبوون و ھەندێکیان ئێستاش بەردەوامـن و نمـونەش باسـکرا.ھەندێک شـت وتـران کە نەبیسـراو و باســنەکراوبوون تـــا ئێـــستا و ھەر لەســـەری ڕۆیشتـــووین و زۆر لەو بەڕێزانەش کە نامەی ماستەر یان دکتۆرایان ھێناوە لە ئەدەبیاتی منداڵانی کورددا دووبارەیان کردۆتەوە بەئەوەی کورد واتەنی بە وردی بچنە بنـج و بنـاوانی وەک ھەردوو فەرھەنگە بەرز و گـرنگەکەی ئەحمەدی خانی و شێخ مارفی نۆدێ(نەوبەھارا بچوکان و ئەحمەدی)کە پێشتر وا باسکراوە کە سەرەتای دروستبوونی ئەدەبیاتی منداڵانن لە کوردستان ،بەڵام کاتێک پێناسەی ئەدەبی منداڵان دەکەیت فەرھەنگی تیـا نییە و سـەرنج لە ھەر بـاس و لێکۆڵینەوە و نـامەی ماستـەرو دکتۆراش بدەیت لە ھیچ لایەکیاندا لە پێناسەی ئەدەبی منداڵاندا ناوی فەرھەنگ بە ھیچ شێوەیەک نەھاتووە کە ئەمەش لای من و دەنیاشم لای زۆربەی نوسەران و شاعیرانی بوارەکە نوێیە و پێویست بەوە دەکات کە لێکۆڵینەوە و کاری باشی لەسەر بکرێت بە سەلماندنی ، چ لەلایەن لێکۆڵەران یان نوسـەرانەوە و بەتـایبەتیش لای خـاوەنی بیـرەکەو

باسەکە.باسێکی تریان گرنگی و بایەخی ئەدەبیاتی منداڵان و کاریگەری لەسەر پێشکەوتنی گەلان بوو لەلایەن خاتو(پەیام ئیبراهیم)ەوە کە بە وردی باس لەوە کرا کە هەر گەلێک بیەوێت پێشبکەوێت و سەرکەوتوو بێت پێویستە گرنگییەکی تەواو بدات بە ئەدەبیاتی منداڵان تا ببێتە خاوەن ئاسۆیەکی گەش و پاش□□ژ□کی مەزن و ڕۆڵەکانی وریا و چالاک و ڕۆشنبیر بن و ببنە کەسانێکی بەسود بۆ خزمەت بەنیشتمانەکەیان،چونکە منداڵان بنیاتنەری کۆمەڵگەن تا ڕۆشنبیر تر و چالاکتر و وریاتر بن داهاتوویان گەشتر دەبێت.باسێکی تر ی دیدارەکە کەلێکۆڵینەوەیەکی ورد و زانستی و گرنگ بوو ،ئەویش گرنگی دەستنیشان کردنی تەم□نی نوسینی ئەدەبی منداڵان بوو لەلایەن (د.هاوژین سڵێوە)،ئەم باسە گرنگی خۆی هەیە و تا ئێستا وەکو پێویست کاری لەسەر نەکراوە ، کاتێک هەر نوسەرێک بابەتێک بۆ منداڵان دەنوسێت و دەیکات بە کتێب دەبێت بزانرێ و لێی بنوسرێت کە بۆ کام قۆناغی تەمەنی منداڵ گونجاوە.بە وردی قۆناغەکانی دیاری کردبوو ، تا نمونەش باس دەکرا،بەڵام بۆ کتێب یان گۆڤار تا ئاستەکەی دیاری بکرێت بەڕای من ئەگەر دەزگایەکی پەخش و بڵاوکردنەوەی تایبەت هەبێت تا نوسەران و شاعیران و وەرگیڕکاران بەرھەمەکانیانی لێ چاپ بکەن و کۆمەڵێک کەسانی پسپۆڕ و شارەزای تێدا بێت بە ئاسانی ئەو کارە ئەنجام دەدەن ،بەڵام ئەگەر نوسەرەکە خۆی دیاری بکات زۆر جار دەکەوێتە هەڵەوە ،کاک (زیاد ڕەشاد)ڕۆڵی ڕەخنە لە بواری ئەدەبی منداڵاندای پێشکەشکرد کە لێکۆڵینەوەیەکی تر بوو کە لە دیدارەکەدا پێشکەش کرا،ئەمیش بابەتێکی گرنگ بوو چونکە ڕەخنە بەگشتی و ڕەخنەی بنیاتنەر و زانستی بەشێوەیەکی ئەکادیمی هۆیەکە بۆ پێشخستن و سەرکەوتنی ئەدەبی منداڵان و جیاکردنەی باش و خراپ و دەستنیشان کردنی کەموکوڕییەکان و دانانی ڕێگەچارە ،کەواتە تا ڕەخنە هەبێت بەو شێوەیەی باسمان کرد ئەدەبیاتی منداڵان زیاتر پێشکەوتوو دەبێت بەڵام ڕەخنەیەک لەسەر بنەمایەکی زاستی و دروست دوور لە هەر بەرژەوەندی و ناسیاوییەک،ڕاستییەکان چی بێت بە ڕونی ئاشکرا بوترێت بی چاو پۆشین.ئەدەبی منداڵ و کاریگەری لەپێکەوە ژیانی ئاشتییانەی نەتەوەکان لێکۆڵینەوەیەکی تری ناو دیدارەکە بوو لەلایەن (د.ماجد خەلیل)،لێرەدا باس لەوە کرا کە ئەدەبی منداڵان ڕۆڵی خۆی دەگێڕێت و هۆیەکی گرنگیشە بۆ بنیاتنان و دروستکردنی ئاشتی و مرۆڤدۆستیی و پێکەوە ژیان،بۆیە وا باشە نوسەران و شاعیران گرنگییەکی تەواوی پێبدەن تا ڕەنگدانەوەی لە ژیان و ژینگەی منداڵاندا هەبێت دوور لەهەر توند و تیژییەک.لێکۆڵینەوەیەکی تری دیدارەکە کە گرنگی تایبەتی خۆی هەبوو ئەویش ڕۆڵی ئەدەبی منداڵان لە بنیاتنانی

کارامەییە کۆمەڵایەتییەکان بوو لەلایەن مامۆستا(مەحمود باجەڵان)ەوە ،زۆر بە وردی و پاڵپشت بە چەند تیورێک بەشێوەیەکی زانستی و باش خرایە ڕوو،بابەتێکی تاڕادەیەک نوێ و پێویست بوو کە وا پێویست دەکات کە نوسەران و شاعیران بە وریباییەوە کاری لەسەر بکەن تا بەشێوەیەکی دروست هەوڵی بنیاتنانی کارامەییە کۆمەڵایەتییەکان یان بە کۆمەڵایەتی کردن بدەن لە هزری منداڵاندا و سەرجەم بەها جوانەکان بەشێوەیەکی گونجاو ب□ پێی قۆناغەکانی تەمەنی منداڵ بخەنەڕوو لە بابەتەکانیاندا. ڕۆڵی ژن لە بواری ئەدەبیاتی منداڵانی کورد دا باس و لێکۆڵینەوەیەکی تری دیدارەکە بوو لەلایەن مامۆستا(زارا ئەحمەد جاف)ەوە، لەڕاستیدا ژن هەر لەسەرەتاوە تا ئێستا ڕۆڵی تایبەتی خۆی هەبووە و بەردەوامیشە لەو خزمەتە گرنگ و بەرچاوەدا کە لاپەڕەکانی مێژوو هەڵبدەینەوە بەڕونی ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت.لەم باسەدا زۆر بە جوانی ڕۆڵی ژن باسکراو بەچاوێکی تایبەت و گرنگ و وردەوە، دەبوایە ناوی چەند نوسەرێکی ژنی بهێنایە کە لە بواری ئەدەبیاتی منداڵاندا لە کوردستان ڕۆڵیان هەبووە و دیارن.ڕۆڵی ڕاگەیاندن لە ئەدەبیات و ڕۆشنبیری منداڵاندا لەلایەن کاک(ڕۆستەم خامۆش)ەوە، یەکێکی تر بوو لەو بابەتانەی دیدارە کە زۆر بە وردی باس لە ڕۆڵی ڕاگەیاندن لە ئێستادا کرا هەر لە ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و گ□قار و ڕۆژنامە و تا ماڵپەڕ و سۆشیال میدیا ،بێگومان بمانەوێ و نەمانەوێ ڕاگەیاندن ڕۆڵێکی گرنگ و تایبەتی هەیە ئەگەر بە شێوەیەکی ئەرێنی و دروست بەکار بهێنرێت لەسەر بنەمایەکی زانستی و باش و دوور لە بەرژەوەندی و لایەنگیری..ئەوەی جێی سەرنجە لە ئێستادا بەهۆی نەبوونی وەک پێشتریش باسمان کرد دەزگایەکی پەخش و بڵاوکردنەوەی بینراو و بیستراو و چاپ ئەستەمە بەتەواوی سود و گرنگی و پەیامی ئەدەبیاتی منداڵان بگاتە سەرجەم منداڵان چونکە نوسەر لە ئێستادا کتێب یان نامیلکەیەکی خۆی کە چاپ دەکات تیراژی لە نێوان(٢٠٠-٥٠٠) دانەیە کە نوسەر بە هەموو منداڵانی کوردی نوسیوە و لەڕاستیدا ئەو تیراژە بەشی منداڵانی چەند قوتابخانەیەک دەکات لە گەڕەکێکدا.ئەوەی گرنگە و بووە کۆتایی دیداری ئەدەبی منداڵان کە هەموو ئەوانەی کە باسکران لە خوێندنەوەدا خۆی دەبینێتەوە چونکە نوسەر کە دەنوسێت پێویستە لەڕێگەی خوێندنەوەوە بگاتە منداڵان باسێکی گرنگ بوو کە ئەویش بەناوی چۆن منداڵ هۆگری خوێندنەوە بکەین لەلایەن خاتو(فەوزیە مەنمی)،بەڵی دەبێت هەمووان بزانین چۆن و لە چ ڕێگەیەکەوە وا لە منداڵ بکەین کە هۆگری خوێندنەوە ببێت یان هەوڵبدەین خوێندنەوە بکەین بە کلتور لایان چونکە ئەو منداڵەی کە دەخوێننەوە منداڵێکی چالاک و وریا دەردەچێت و پشت بەخۆی

دەبەستێت و خاوەن کەسێتیی و ڕای خۆی دەبێت و لە قوتابخانەشدا زیاتر کاریگەری دەردەکەوێت و لە خوێندنەوەی بابەتەکانی قوتابخانەشدا جیا و جیاوازتر دەبێت لە هاوڕێکانی.لەم باسەدا هەموو ئەو ڕێکار و ڕێگایەنە خرانە ڕوو کە وا لە منداڵ دەکات کە هۆگری خوێندنەوە بێت.ماوەتە بڵێین کە دیدارەکە بە ئامادە بوونی بەشێکی زۆر لە نوسەران و شاعیراون و وەرگێرکاران و میوانێکی بەرچاودا بەسەرکەوتوویی کۆتایی هات ، بۆیە من لەسەرەوە لەگەڵ دەستخۆشێم بۆ یەکێتی نوسەران لقی سلێمانی و هەموو ئەو بەڕێزانەی کە ماندوو بوون بە ئامادەکردن و بەڕێوەچوونی بڕگەکانی دیدارەکە هیوای بەردەوامیان بۆ دەخوازم ، خۆزگە لە ئایندەیەکی نزیکیشدا و لەسەرەتای دەستپێکردنی ساڵی نوێی خوێندنیشدا هەوڵبدرایە کە کۆڕی خوێندنەوەی شیعر و چیرۆک ساز بکرێت و دیداری هونەری منداڵانیش سازبکرێت چونکە ئەویش پەیوەندی بە ئەدەبیاتی منداڵانەوە هەیە چونکە گۆرانی و ئۆپەرێت و شانۆیی ژانری ئەدەبین و دەبنە بنەما بۆ کاری هونەری .خۆزگە لەدیدارێکی لەو شێوەیەدا بانگهێشتنامەی فەرمی بگەیەنرایە ئەو فەرمانگە و شوێنانەی کە زیاتر پەیوەندیان بە منداڵ و پەروەردەکردنی منداڵەوە هەیە .

شایانی باسە بەشداربووانی دیدارەکە لەم نۆ بەڕێزە پێکهاتبوون:
ئەمین محەمەد (چەند سەرنج و وردبوونەوەیەک لە مێژووی ئەدەبی منداڵانی کورد)، پەیام ئیبراهیم(گرنگی و بایەخی ئەدەبیاتی منداڵان و کاریگەری لەسەر پێشکەوتنی گەلان) ،د.هاوژین سڵێوە (گرنگی دەستنیشان کردنی تەمەن بۆ نوسینی ئەدەبی منداڵان) ،زیاد ڕەشاد (ڕۆڵی ڕەخنە لە بواری ئەدەبی منداڵاندا) ،د.ماجد خەلیل (ئەدەبی منداڵ و کاریگەری لەپێکەوە ژیانی ئاشتییانەی نەتەوەکان) ،مەحمود عەبدولکەریم باجەڵان (ڕۆڵی ئەدەبی منداڵان لە بنیاتنانی کارامەیی کۆمەڵایەتییەکان) ،زارا ئەحمەد جاف (ڕۆڵی ژن لە بواری ئەدەبیاتی منداڵانی کورد دا) ،ڕۆستەم خامۆش (ڕۆڵی ڕاگەیاندن لە ئەدەبیات و ڕۆشنبیری منداڵاندا) ، فەوزیە مەنمی (چۆن منداڵ هۆگری خوێندنەوە بکەین) هەروەها مامۆستای هونەرمەند و نوسەر (مەفەق عارف لهونی) دیدارەکەی بەڕێوە دەبرد لە هۆڵی ئوتێل ڕامادا لە شاری سلێمانی...........۵/۹/۲۰۲۲

من و سێبەرەکەم.. خولیا حوسێن

ورد ورد
ڕێ دەکەین
جارێک لە پێشمەوە
جارێک لە دوامەوە
جارێک لە لای ڕاستە و
هەندێک جاریش لە لای چەپەم
هێواش یان خێرا
لەگەڵ هەنگاوەکانی من
خۆی دەگونجێنێت و
دەڕوا
سێبەرەکەم

بە باشی و
خراپیەکانم
بە جوانی و
ناشرینیەکانم
بە هەبوونی و
نەبوونیەکانم
لە حەسانەوەیی و
لەکاتی ماندوێتیەکانم
دادوەریم بەسەردا ناکا
خودم چۆنە
وەکوو خۆم منی قبووڵە
چاوەڕێی گۆڕانم ناکا
سێبەرەکەم

هەرگیز جارێک
خیانەتی لێ نەکرووم
هەربەتەنها
سێبەرەکم
بۆ ئەزمموونیش
قەت قەت
جارێک
خیانەتی لێ نەکردووم
هەر بەتەنها سێبەرەکەم

بەبێ پیلان
هەر جارەی بەرامبەر تاڤگەیەکی زیوین
ڕووبارێکی درێژ درێژی
بە بێ سەرەتا و
کۆتایی
لەنێو دارستانێکی چڕ
یاخود لەدەم دەریایەکی
دوور، دوور
دەگیرسێینەوە
من و سێبەرەکم

هەر سێبەرەکەم و
خۆم
پێیەکانمان رووت دەکەین و
بە هێمنی قاچەکانمان لە زیخ و لمی
دەم کەنارەکان دەخشێنین و
هێواش هێواش
دەڕۆینە ناو
قووڵی دەریا

بێدەنگین
سێبەرەکم و
من
بێدەنگ، بێ دەنگ
شل، شل
خۆمان دەدەینە دەستی شەپۆلەکان و
ون دەبین لەنێو
شینی شەپۆلەکان
ون، ون
لە نێو لەزەتی ون بوون

من و سێبەرەکم
باس لە چێژی بەرکەوتنەکانی جەستەو
ئاو و
زیخ و
لمی دەم کەنارەکان ناکەین و
هێمن هێمن
دوور، دوور، دوور

دەڕوانینە شەپۆلە بۆ شومارە
دوورترەکان و
بیر لە هیچ شتێک
ناکەینەوە
جگە لە چێژی ئاوەزان بوونی
ئاو و جەستە و
لەوچرکە ساتە ئەفسووناوییەی
کە دەڕوات و نایەتەوە

خولیا حوسێن \کەنەدا

ئەمە دووڕوویی ژنانی سەر بە حزبە دەسەڵاتدارەکان نیە!.. سەلام عەبدوڵڵا

ستەمکاری و توندوتیژی حکومەت و حزبەکانی دیاردەی بێکاری، هەژاری و قەرزای لەناو خەڵك بڵاودەکەنەوەو دەبن بەهۆی ئاژاوە، توندوتیژی لەناو خێزان و لەسەر شەقام و لەشفرۆشی و ئالوودەیی بە مادە هۆشبەرەکان و کۆچکردن و، لەولاوە ڕێکخراوەکانی ژنانی هەمان ئەو حزبانە بەرگری لە مافی ژنان دەکەن.
ئیمڕۆ ئەوە بڵاوکرایەوە گوایە(لەشفرۆشی قەدەغە کرا): خۆیان بەبەرچاوی ئەنجوومەنی باڵای خانمان و گەشەپێدانی سەر بە حزبەکانیان، زەمینەیان خۆشکردووە بۆ پەرەدان بە خانەی لەشفرۆشان بەشێوەی فەرمی و نافەرمی و هاوردەکردنی لەشفرۆشان و سەماکەر و(ژنە سلیکۆن)ی وڵاتانیتر(بەس بە ژنانی نیشتمان ناکەن!)و دریغی ناکەن لە بازرگانی بە سێکسی(پلاستیکی)
ئایا ئەمە دووڕوویی ڕێکخراوەکانی ژنانی حزبە بۆرژواکانی دەسەڵات نیە؟ بەخۆیان خزمەت بە توندوتیژی دژ بە ژنان ناکەن؟ بەخۆیان درێژەی پێنادەن؟ ئەو سیاسەتە دیموکرات لیبڕاڵەی حکومەت لە پرسی ژن وای کردووە ڕێکخراوە کۆنەپارێزە ئیسلامییەکان بەهێزببن. ئەمە ئەو راستییە مێژووییە دەسەلمێنێ کە مافی ژنان، بەری خەبات و بیری

کورتەچیرۆک/ هاوڕێکانمان چێیان نەهێشتین.. ڕەسووڵ بەختیار

رۆژانە لەسەرۆکایەتی زانکۆدا سەر لە هاوڕێکانم دەدەم، بەتایبەتی ئەوانەی، لە هۆبەکانی دیکە کار دەکەن، هەندێکجار قسەی خۆش و نوکتە بۆ یەکتر دەگێڕینەوە، هەندێکجاریش دڵنەوایی یەکتر دەدەینەوە، ئەمڕۆ سەرم لە دوو هاوڕێدا، کە لە یەکێک لە بەڕێوەبەرایتەکان کار دەکەن، دوایی چاک و خۆشی، یەکێک هاتە ژوورەوە ، من بەتەواوی نەدەهاتەوە خەیاڵم ئەمە هاوکارمان بێ، دوایی روونکردنەوە ئینجا ناسیم، ئەو وەک ئەوەی بۆ ئەوە هاتبێ پرس و رایەکمان پێ بکا، گوتی: دەمەوێ ژنی دووەم بهێنم،

هیچ،قسەیەکم نەکرد، هاوڕێیانی دیکەم، پێیان گوت: تۆ لەمێژە دەتەوێ ژنی دووەم بهێنی.

ئەو بێ سێ و دوو گوتی : خێزانەکەم رازییە، بۆیە من هاتووم ئەم باسە، لەگەڵ ئێوە تاوتۆ دەکەم.

هاوڕێی ئەو برادەرانی رۆژانە سەردانیان دەکەم، کپ و بێدەنگ بوون، سەیری منیان کرد، منیش گوتم: ئەگەر خانوو و شوێنی گونجاوت هەیە، دەزانم هیچ قسەیەکی ناچێتە گوێت، بەڵام دەکرێ زیاتر بیری لێبکەیتەوە...

چەندەن باس و خواسی دیکەمان کرد، باس لەمووچە و سەرمووچە و بەرزکردنەوەی پلەی مووچەییمان کرد، دەوام تەواو بوو.

من ماوەیەکە دەچمەوە ماڵ سەر خەوێک دەکەم، دواتر دەچمە کتێبخانەیەک یان کتێبێک دەخوێنمەوە یان ئەوەتا خەریکی هەندێک بابەتی وەرگێڕان دەبم، چەند ڕۆژێکە کتێبێکی عەرەبیم لەلایە و دەزگایەک راسپاردوومە ئەو کتێبە بکەمە کوردی، چەندین لاپەڕەم لێ کردۆتە کوردی، دوایی ئەوەی ماندوو بووم کۆمبیوتەرەکەم کوژاندەوە و بەرەو بازاڕ رۆیشتم، کات حەفتی ئێوارە بوو، لەوکاتانەش چەند هاوڕێکم دەبینم، کاتێ گەیشتمە ئەوێ، لەپاش چا خواردنەوە چەند قسەیەک هەر یەکەو سەیری مۆبایلەکەی کرد، تا بزانێ هەواڵی نوێ تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان چییە؟

سەیر بوو لەیەککاتدا سەرمان لەسەر مۆبایلەکان هەڵگرت و سەیری یەکترمان کرد وەک ئەوەی شۆک بین سەیری یەکترمان دەکرد، وەک بە بێ دەنگی بەیەکتر بڵێین: دوێنێ و پێرێ ئەو هاوڕێیە لەچاپخانە لەگەڵمان دانیشتبوو، کەچی ئەمڕۆ لەلاپەڕەی فەیسبووکدا لەلایەن هاوڕێکمان بڵاوکراوەتەوە، کە هاوڕێیەکی خۆشەویست کۆچی دوایی کردووە.
کەسمان بۆ ماوەی چەند خولەکێک قسەمان نەکرد، دواتر وەک هەواڵێک یەکێک لەدانیشتووەکان گوتی: ئەو هاوڕێییەتان، کە زۆر هۆگری زمان و زمانەوانی بوو، نزیکەی کاتژمێرێکە کۆچی دوایی کردووە.
لەم ماوەیەدا لەناکاو گوێمان لەوە دەبێ یەکێک لەهاوڕێییەکانمان بەکوتوپڕ کۆچی دوایی دەکات، هەندێک هاوڕێ زۆر نزیکن، هەندێکی دیکە تەنیا سڵاومان لەگەڵیان هەیە، بەشێکی دیکە لەوانە هاوکارمانن، ئەوە جگە لەوەی هەندێک لەوانە لەچاپخانە ناسیوومانن، بەڵام وتە و قسە خۆشەکانی هیچ کام لەمانە لەبیرمان ناچێ.
سەیرە ئێمە تەمەنمان گەورە بووە، یان ئەو هاوڕێیانە کاتیان هاتووە و بۆ دواجار سەر دەنێنەوە، ئەو هاوڕێیەی ئێستا لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان زانیم کۆچی دوایی کردووە، ئەو ڕۆژە هاتە تەنیشتم دوایی ئەوەی زۆر بابەتمان باسکرد، ئەویش باسی کۆچی دوایی یەکێک لەهاوڕێیەکانی کرد، بەڵام زۆر درێژەی نەدایە، تەنیا گوتی: لەفەیسبووک باسی نەخۆشکەوتنی هاوڕێیەکی کرد، زۆرم پێناخۆش بوو، کەچی ئەوەی سەیرە دوای چەند خولەکێک ئەو پۆستە لابرا، پێدەچوو خۆی نەبێ، بەڵکو یەکێک لەخانەوادەکەی بۆ ئەمەی بڵاو کردێتەوە، دوایی ئەوەی نەخۆشەکە بەخۆ هاتەتەوە، پێی گوتوون: ئەو پۆستە ڕەش بکەنەوە، من نەخوش نەکەوتووم، تەنیا لەپڕێکدا ئاگام لەخۆم نەبووە.

مانیفێستی کۆمۆنیستی و کاری هەرەوەزی.. سەلام عەبدوڵڵا

حکومەت بەهۆی سرووشتی پێکهاتنێ پشتی لەبەرژەوەندی گشتی خەڵك کردووە، چینێکی سەرمایەداری بەستراو بە بەرنامەی سەرمایەداری جیهانی پەیڕەدەکات. بەم هۆیەوە قەیرانێکی گشتی کۆمەڵگای باڵی

بەسەر ژیانی خەڵك گرتووو لەگەلیدا بیروبۆچوون و کەسایەتی و رەوشت و ئەدەبی و رۆشنبیری و رۆژنامەنووسی رزیوی خۆیشی لەگشت بوارەکان زاڵکردووە:

کەسایەتی نموونەیی= سەرمایەدار و خاوەن کەرتی تایبەت

بیناسازی= ڤیلا و شارە گرانبە"مۆدێڕنەکان"

ژن= ژنی مۆدێل و سلیکۆن و لەشفرۆشی

رۆشنبیری= نیتشە، هایدەگەر، هیتلەر، پۆپەر و زانا و بیرمەندە ئیسلامگەراکان، فۆکۆیاما، میلتون فریدمان...هتد(ئەوەی دژ بە مارکسیزم بێت)

رۆژنامەنووسی= "بێلایەن"، میانڕەو بە نموونەی بی بی سی، واشنتونپۆست و هیرالدتربیون...هتد

لە ئەنجامی ئەم قەیرانە گشتییەدا، هەژاری و کەمدرامەتی و بێکاری و ئاژاوەی کۆمەڵایەتی و کۆچبەری سەرتاپای کۆمەڵگای گردۆتەوە، خەڵك پێویستی بە خۆراك، کرێی خانوو، نرخی نەشتەرگەری ودەرمان، جلوبەرگ و پێخەف و ناوماڵەیان هەیە.

کاری هەرەوەزی بە درێژایی مێژوو و تا ئێستا لە هەموو کۆمەڵگەکان رەنگی داوەتەوە(سەدان ملیون مرۆڤ کاری هەرەوەزی بە مانا جیاوازەکانی ئەنجامدەدەن و کوردستان نە لە سەردەمی کۆن و نە ئیمڕۆ لێی بێبەش نەبووە.

لەم بارودۆخە چەندین شێوەی سۆسیالیزم رەنگیداوەتەوە وەك:

- سۆسیالیزمی دەرەبەگایەتی(صەدەقە و خێر) بەسەر قوربانیانی ئەم سیستێمە دابەشدەکەن. خۆیان بە پیاوچاك و فریادرەس نیشاندەدەن وەك رێکخراوە ئیسلامییەکان. مارکس لەبارەیانەوە نووسیویەتی: هەر چۆن پیاوانی ئاین و دەرەبەگ بەردەوام دەست بەدەست دەڕۆیشتن، هەرئاوا سۆسیالیزمی ئاینی و سۆسیالیزمی دەرەبەگایەتی پێکەوە هەنگاودەنێن. هیچ لەوە ئاسنتر نیە رەنگی سۆسیالیستی بخەیتە سەر صۆفییەکی مەسیحی.
  لە کوردستان نموونەی رێکخراوە خێرخوازە ئیسلامی و مەزهەبییەکان هەیە.
- سۆسیالیزمی بۆژوازی بچووك: (ئەم جۆرە سۆسیالیزمە بە زیرەکی زۆرەوە ناکۆکییەکان لە پەیوەندی بەرهەمهێنانی مۆدێڕن شیکردەوە و بیانووەکانی ئابووریناسە دووڕووەکانیان ئاشکرا کرد و بەشێوەیەکی لابەلاکەرەوە کاریگەرە وێرانکەرییەکەی ئامێرەکانیان سەرلماند و، دابەشکردنی کارکردن و" قەتیسکردنی سەرمایە و موڵکایەتی خانوبەرە و زێدە بەرهەمهێنان و قەیرانەکان و داڕزاندنی بێچەندوچۆنی

بۆرژوازی جووتیارە هەژارەکان و نەهامەتی پڕۆلیتاریا و ئاژاوە لە بەرهەمهێنان و جیاوازی ئاشکرا لە دابەشکدرنی سەروەت و جەنگی وێرانکارانەی پیشەسازی لەنێو گەلان و رزاندنی نەریتە کۆنەکان و پەیوەندییەکانی خێزانی کۆن و نەتەوە کۆنەکان- م. لاپەڕەی 61)

ئەم سۆسیالیستییە کۆنەپەرەست بوو، چونکە دەیویست ڕەوڕەوەی مێژوو بۆ دواوەوە بگەڕێنێتەوە.

- سۆسیالیزمی کۆنەپارێز یان سۆسیالیزمی بۆژوایی

ئێستا ئەم جۆرە سۆسیالیزمە لەبەرچاومانە وەك(ڕێکخراوی بارزانی و ڕێکخراوی مام). لە مانیفێستی کۆمۆنیستی هاتووە(بەشێك لە بۆرژوا ئارەزوومەندن بۆ چارەسەری بارودۆخی کۆمەڵایەتی خراپ بۆ دابینکردنی مانەوەی کۆمەڵگەی بۆرژوازی. ئەوانەی لەم بەشەدا هاتوون بریتین لە: ئابووریناسان و خێرەومەند و مرۆڤدۆستان و باشکەرانی بارودۆخی چینە رەنجەرەکان و ڕێکخەرانی کاری چاکە و ئیحسان و کۆمەڵەکانی بەزەیی بە ئاژەڵ و ڕێکخراوە میانڕەوی قەناعەتبوون و چەندین جۆر لە موسلیحەی بەرچاو تەسکەکان).

بۆرژوا سۆسیالیستەکان(مەرجی ژیانی کۆمەڵگەی نوێیان دەوێت، -بەڵام- بەبێ خەباتکردن و ئەو مەترسییانە کە بەبێ چەندوچۆن لێدەکەوێتەوە. ...بۆرژوایان دەوێت بە بێ پرۆلیتاریا...وادەزانن لەو جیهانە بۆرژوا باڵادەست بێت، باشترین جیهانە...ئەم بۆرژوایە هەرگیز تێناگات لەوەی کە گۆڕینی بارودۆخی ژیانی ماددی پێویستی بە هەڵوەشاندنی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانە کە تەنها بە ڕێگای شۆڕشگێری دەکرێت و، مەبەستی چاکسازی ئیدارییە پشت بە بنەمای پەیوەندی ئەم بەرهەمهێنانە دببەستێت، واتە هیچ لە پەیوەندی کار و سەرمایە و کاری کرێگرتە ناگۆڕێت، بەڵکو لە باشترین حاڵەت خەرج کەمدەکاتەوە، خەرجی باڵادەستی بۆرژوا و بودجەی دەوڵەت سووکدەکاتەوە...)

- سۆسیالیزم و شیوعییەتی رەخنەگرانە و یوتوبیایی

ئەم جۆرە سۆسیالیستییە: 1- بە توندی دژی هەر جۆرە بزووتنەوەیەکی سیاسی کرێکارین 2- پێیان وابوو لەسەرووی ناکۆکی چینایەتین. 3- مێژووی جیهان لە راگەیاندن و بەکردەوو جێبەجێکردنی دۆزینە کۆمەڵایەتییەکان دەگۆڕدرێت. 4- هەڵویستێکی رەخنەگرانەی درووستیان هەبوو بۆ ڕۆشنکردنی کرێکاران. بابەتەکانیان دەربڕی ناکۆکی چینایەتی بوو کە دەستپێکرد. لە سۆسیالیزمە(سۆسیالیزمی سان سیمون، فوریە و

ئەوین) لە قۆناغی سەرەتایی پێکهاتنی ململانیی پرۆلیتاریا سەریانهەڵدا. ئەم رەوتە پێیان وابوو کە بە رێگای ئەنجامدانی خەیاڵاتە کۆمەڵایەتییەکانیان- دامەزراندنی کۆلۆنییە شیوعییان وەك(ڤالانستیرات – تەلارە کۆمەڵایەتییەکان لە مێشکی فورێه)و(ئیکاریێ- وڵاتێکی خەیاڵاوی)، ئیدی سەردەکەون، بەڵام مارکس ئەڵێ(لەپێناو دامەزراندنی ئەو تەلارانە لەسەر لم، دەبوو بانگەوازی دڵە چاکەکان و گیرفانی بۆرژواکان بکەن.).

لێرەش هەندێ گروپی بچووك هەیە بەم ئاراستەیە دەڕۆن و کاریگەریان نیە.

ئێمە وکاری هەرەوەزی

1- ئێمە هیچ یەك لەو جۆرە سۆسیالیزمانە نامانگرێتەوە: نە دەرەبەگین و نە بۆرژوای بچووك و نە بۆرجوازین و نە خەیاڵپڵاوی دامەزراندنی(ئیکاریێ)مان هەیە.

2- پشتمان بە هەڵویستی مارکس لە یەکەم بەیاننامەی ئینترناسیونال بۆ کرێکارانی دنیا بەستووە کە تێدا بە پێویستی دەزانێت هەرەوەزییەکان دابمەزرێن و پشتیوانیشان لێبکرێت.

3- هەڵویستی لینین لە کۆبۆنەوەی کۆپنهاگن دووپاتی کارەکانمان دەکات کە بۆ نموونە دەڵێ: خاڵی 2-گرنگی ئەم کۆمەڵانە لە پێناو خەباتی جەماوەرانەی پرۆلیتاریادا هەدەکرێت گەورەتربێت، بە پشتیوانیکردنی کرێکاران لە سەرەوەختی مانگرتندا، لەسەرەوەختی کورتهێنان و تەنگەژەکاندا، لەسەرەوەختی وەدەرکەوتنە سیاسییەکان…هتد.

هەروا کۆنگرەی هەموو وڵاتان داوادەکەن: ب- لەرێی بانگەشەیەکی سۆسیالیستانەی بۆچانەوە لە نێو کۆمەڵەکانی بەکارهێنانیدا، بەشداری بکرێت لە بڵاوکردنەوەی ئایدیای خەباتی چینایەتی و سۆیالیستی لەنێو کرێکاراندا. ج- هاوکات هەوڵدان بۆ درووستکردنی نزیکایەتییەك لەنێو هەموو فۆرمەکانی بزووتنەوەی کرێکاریدا.

4- ئێمە کاری هەرەوەزی وەك پرد و فێرگە و مەشقکردن و رۆشنبیری و ئەدەب بۆ پێگەیاندنی کادری جەماوەری دەزانین بۆ پەیوەندی لەگەل قوربانیانی سەرمایەداری و بەهێزکردنی گیانی هاریکاری و یەکگرتنیان بۆ سەرخستنی خەبات لەپێناو دنیابینی عەداڵەتی کۆمەڵایەتی بۆ بنەبڕکردنی گشت جۆرەکانی ستەمکاری.

5- کارکردنی بۆ نەهێشتنی ستەمکاری پێویستی هەیە بە

بەکژداچوونی نەخۆشی پەرتەوازی وگروپچێتی و نائومیدی و بیروکراسی و تەمەڵی و وتارنووسە نەرجسی و سازشکار و خۆبەزلزانەکان و پەراوێزی.

6- پەیوەندیکردن بە جووتیارانی ئەو ئاوایانە کە کاری هەرەوەزی ئەنجام دەدەن و گرێدانیان بە یە‌کتری و لەگەل کارە هەرەوەزییەکانی ناو شارەکان.

7- گەڕاندنەوەی ئومید و بەهێزکردنی بەدیل بۆ سیستێمی وەحشیگەری حکومەتی موڵکایەتی تایبەت(سەرچاوەی جۆرەکانی ستەمکاری)و نووسەر و رۆشنبیرە فرەبێژە هیچ لەبارەکانی لە نموونەی ئێستایدا: لیبڕالیزمی نوێ.

ئەم نووسینە بۆ گفتوگۆکردن و رەخنەگرتنی بنیاتنەری بۆ بەرفرانکردنی کاری هەروەزی یان پەرچدانەوەی و پێشکەشکردنی کارێکی باشتر لە کاری هەرەوەزی.

شیعرێکی کۆن:.. هەوڵدان بۆ پێناسەکردن.. نەوزاد بەندی

وڵاتەکەمان پڕە لە وڵات
پڕین لە ملیاردێر و ملیۆنێر و سواڵکەر
نەخۆشخانە حکومیەکانمان خاڵین لە دەرمان و...دەرەوەی
نەخۆشخانەکانمان فول فول لە دەرمان .
هەواکەمان پڕە لە خۆڵ و دوکەڵ
زانکۆ ئاست نزمەکانمان پڕن لە پڕۆفیسۆری لووت بەرز
پەیوەندییەکانمان پڕن لە شەڕ
دیوارەکانمان پڕن لە درز
کاتەکانمان هەمووی بێ سوود ئەڕۆن
گیرفانەکانمان پڕن لەدز
شەقامەکانمان پڕن لە تاسە
نوسینەکانمان پڕن لە هەڵەی چاپ وڕێزمانی
بیرکردنەوەمان پڕن لە هێرش بۆ بیرکردنەوەکانی تر
بازاڕەکانمان پڕن لە عەرەبانە
کۆڵانەکانمان پڕن لە ساحیر و نوشتە نوس و مشایەخ

گ□□ستا□□کانمان هەر گۆڕەی جۆرێکە ، چونکە کەسمان لەکەسمان ناچین ..
نەوتەکەمان پڕە لە قەرز
یاساکانمان پڕن لە بێ یاسایی
خاشاکەکانمان پڕن لە خۆراک
مزگەوتەکانمان پڕن لە سواڵکەر
بازاڕەکانمان هەمووی کاڵای تورکی و ئێرانیە و ئەیشڵێن هەردووکیان هۆکاری شێرپەنجەن
شارەکانمان پڕن لە کۆمپانیای وەهمی
پارەکانمان پڕن لە چاپ و تەزویر
دەوڵەمەندەکانمان پڕن لە برسێتی
هەژارەکانمان پڕن لە تەمەڵیی
خواناسەکانمان پڕن لە تقوسی دینی
بێدینەکانمان پڕن لە جنێو و جووتە وەشاندن
بیست و یەک ساڵە ئابڵوقەی ئابووریمان لەسەر هەڵگیراوە ، کەچی هەر نەوتەکەمان بەشێکی بۆ نەوت بەرامبەر بە ئاردێکی بێ کەڵک ، ئەڕوات س□□د ساڵە خەبات ئەکەین ، هێشتا نازانین کێ یارمانە و کێ نەیارمانە ..
گەر خوا دۆعاکانمان قول بکا ، وڵا تەکەمان وێران ئەبێ و یەک کەسی بە زیندوێتی تیا نامێنێتەوە .
نە حوکمەت نەخەڵک ناپرسن ئێمەی وڵا تێکی نەوتیی ، هەتا کەی پارەکەمان چاپی بریمەر بێت و لە بازاڕەکانی جیهاندا سفر بێت؟
ئایا شایانی پارەی ستاندەری سویسریی نین؟

★★★★★★★★★★★★★★ ★★★★★★★★★★★★★★ ★★★★★★★★★★★★★

(وەک بە کاری ژیان نەما بین ، وایە)

چونکە
مر□ق□کان کۆڵیان داوە لە مر□قایەتیی و پێکەوەژیان و بەرژەوەندیی گشتی و نەتەوەیی و نیشتمانیی…تەنها و تەنها سەرقاڵی خۆیان و پڕۆژە و بەرژەوەندی تاکە کەسیی خۆیانن ..
هەر بۆیه ئەگەر کەسێک نانێ بداتی هەژارێ ، دەپانزە کامێرا وێنەی دەگرن ..کەسێ قومێ ئاو بداتی پشیلەیەک ، دە دوانزه کەناڵی ڕاگەیاندن باسی دەکەن ..کەسێ مزگەوتێ دروست بکات ، لەسەر تابلۆیەکی گەورە ناوی خۆی دەنوسێ ، لە ئایەتەکانی قورئان گەورەتر ..
هەر کەسێ ئەرکی سەرشانی خۆی جێبەجێ بکا ، چاوەڕێی چەپڵە و سوپاس

و پێزانینە ..

نەوزاد بەندی

بەپێی نەست بڕیار دەدەین؟..
زانا رەزاق

کاتێک تۆ تێکەڵی کەسانێک دەبی باشن وا دەزانی هەموو باشن بۆ شتەکان و بڕیارەکانیش وا دەزانی هەموو شتیان باشن و چاکن بۆ خراپیش هەروا ،دواتر ووردە ووردە تێدەگەی دونیا و کۆمەڵگا وانیە بەڵکو هەموو جۆرە مرۆڤێکی تێدایە .ئەگەر تۆ مرۆڤانێکت بینی خراپەکارن یەکێکیش باشبوو لەگەڵ ئەوان بوو وا دەزانی ئەویش لەوانە یانی ئەو کەس نوێ بێت و تازە بێت لەگەڵیان ،

بۆ مرۆڤە چاکەکانیش هەرئاوایە کەسی خراپ لەگەڵیان بێت وا دەزانی ئەویش چاکە ،هەروەها ئەو دووجۆرە بە پڕۆسە کاریگەری لەسەر مرۆڤ دادەنێت یانی خراپەیەک لەگەڵی دەکرێت دواتر یەکێکی تر ئیدی خراپەکانی تریش ئاوا بەس خراپە زیاتر کاریگەری لەسەر مرۆڤەکان دادەنێت نەک چاکەکان، یانی تۆ هەزار مرۆڤی چاک بناسیت ئەگەر هۆشیاریەکی بەرزت نەبێ دوو خراپەت لەگەڵ بکرێت وادەزانی ئەوانی تریش ئاوان، بەس نابێ مرۆڤ وا بێت بەڵکو ژیان و کۆمەڵگاکان هەموو جۆرە مرۆڤێکی تێدایە،

ئەوە کێشەیەکی مرۆڤەکانە نابو□ت ئەو جۆرە بیرکردنەوەیان بمێنێت بەڵکو دەبێ وەکو ڕوو داو پیلانی پێشوەختە وەریبگری، ئەوجا مەرجیش نیە ئەوەی خراپەی لەگەڵ کردی دواتر هەرئاوا بمێنێت هەشن ئەو خراپ ڕەفتارکردنە لەگەڵ کەسانی تر دەکەن مرۆڤی چاکن ئەوان ئەوا مرۆڤی دڵرەق دروست دەکات یانی مرۆڤی چاکیش هۆکارن بۆ دروستبوونی مرۆڤی خراپ..